

KRITICKÉ MYŠLENÍ

ŽIJEME V “POSTFAKTICKÉ“ ČI TAKÉ
„POSTPRAVDOVÉ“ DOBĚ

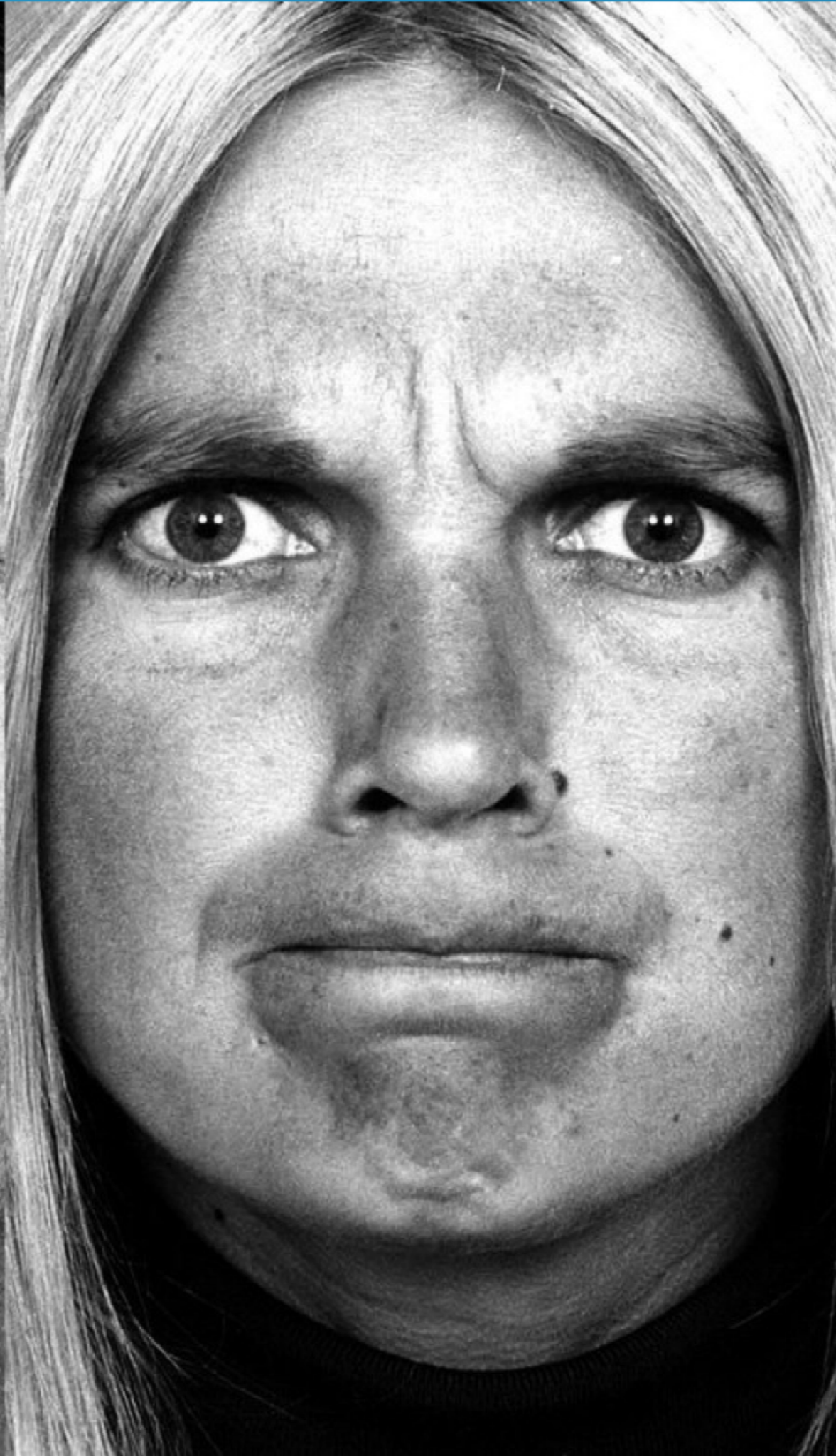
TATO DOBA SE VYZNAČUJE MIMO
JINÉ TÍM, ŽE EMOCE ČASTO VÍTĚZÍ
V ROZHODOVÁNÍ NAD REÁLNÝMI
FAKTY

KAŽDÝ DEN SE SETKÁVÁME S
OBROVSKÝM MNOŽSTVÍM
INFORMACÍ, KTERÉ NA NÁS ÚTOČÍ ZE
VŠECH MOŽNÝCH STRAN. JE JICH VÍC,
NEŽ JSME SCHOPNI V NAŠEM ČASE
ODPOVÍDAJÍCÍM ZPŮSOBEM
ZPRACOVAT.

EMOCE PRODÁVAJÍ

- Velká část informací na internetu je postavena na emocích.
- Autoři je tak staví proto, protože vědí, že emoce jsou spolehlivým spouštěčem silné reakce příjemce a takovou informace se snáze dostane jak pod kůži příjemce, tak se zvýší pravděpodobnost jejího sdílení dál.
- A tak stále větší množství věcí kolem nás je postaveno právě na emocích. Není cílem abychom se zamysleli a v klidu získali pro utvoření názoru fakta, ale abychom se emocionálně vybičovali.

INFORMAČNÍ SMOG

- Internet je přeplněný informacemi, které většinou nemají vůbec žádnou důležitost a už vůbec nejsou postaveny na faktech.
- Mnohdy je účelem pouze uživatele donutit kliknout na ně a tím vydělávat autorovi, či „médiu“ peníze.
- První filtr, který se musíme naučit uplatňovat, je ten, který nám odstraní nepodstatné informace. Nemá smysl se zabývat smogem, šumem a banalitami.

KAŽDÝ MŮŽE PUBLIKOVAT

- Internet je velmi svobodný prostor, ve kterém může publikovat úplně každý.
- Každý o sobě může prohlásit, že je např. novinář, odborník na cokoli, založit si web, který se tváří jako seriózní médium a nemusí být pravda ani jedno z výše napsaného.
- Mnoho lidí tak publikuje pouze své názory.
- A je zásadní si uvědomit, že ....

NÁZORY

NEJSOU

FAKTA

FAKTA, DATA, VĚDA ...

- Přitom fakta jsou základ proto, abychom byli schopni posoudit relevanci a pravdivost jakékoli informace.
- Nikoli emoce, ale právě fakta nás musí zajímat, musíme se pít po datech, datech zasazených do kontextu a relevantně interpretovaných.
- Nenechat se zahltit polopravdami, mýty, subjektivními pohledy.
- Vše takové musíme ověřovat a zajímat se právě o to, zda se jedná o fakta či nikoli.
- Abychom toho byli schopni, musíme mít ...

KRITICKÉ MYŠLENÍ

„NÁŠ PROBLÉM NENÍ V TOM, ŽE TOHO
VÍME MÁLO. NÁŠ PROBLÉM JE, ŽE
MNOHO Z TOHO, CO VÍME, NENÍ
PRAVDA.“

WILL ROGERS

CO JE TO KRITICKÉ MYŠLENÍ?

- Kritické myšlení je schopnost pracovat se svým rozumem a logikou.
- Pomáhá nám kontinuálně pátrat po pravdě, odhalovat dezinformace, mýty a polopravdy a dopátrat se kvalitních a užitečných informací.
- Uvědomění si klamů a iluzí, které ovlivňují naše vnímání a rozhodování, je zásadním krokem k jejich překonání a následně rozumnějšímu rozhodování a jednání.
- Pomáhá nám zlepšovat vlastní argumentaci i práci s informacemi a pochopit, jak funguje náš mozek a čemu podléhá.
- V dnešním světě je právě práce s informacemi jednou z nejdůležitějších dovedností napříč všemi obory.
- Kritické myšlení nám pomáhá ve všech oblastech, včetně zdraví, vzdělání, práce i politiky.

RODÍME SE S KRITICKÝM MYŠLENÍM?

- Kritické myšlení je schopnost, se kterou se nerodíme. Není to nic, co by nám bylo nějak geneticky, či biologicky dáno.
- Nemá nic společného s inteligencí nebo rozumem.
- Kritickému myšlení se musíme učit, pracovat na jeho rozvíjení, cvičit ho a neustále podrobovat konfrontaci s novými výzvami, které ho prověří.

KRITICKÉ MYŠLENÍ BOLÍ

- Kritickému myšlení se učíme celý život. Musíme na něm neustále pracovat a zlepšovat ho podle toho, jakému prostředí nově čelíme.
- Většina lidí si myslí, že má lepší kritické myšlení než druzí lidé.
- Při následné zkoušce se většinou prokáže, že to tak není a sebevědomí nijak nesouvisí s mírou kritického myšlení.
- Souvisí to s tzv. Dunning-Krugerovým efektem. Pojd'me se podívat, co to je.

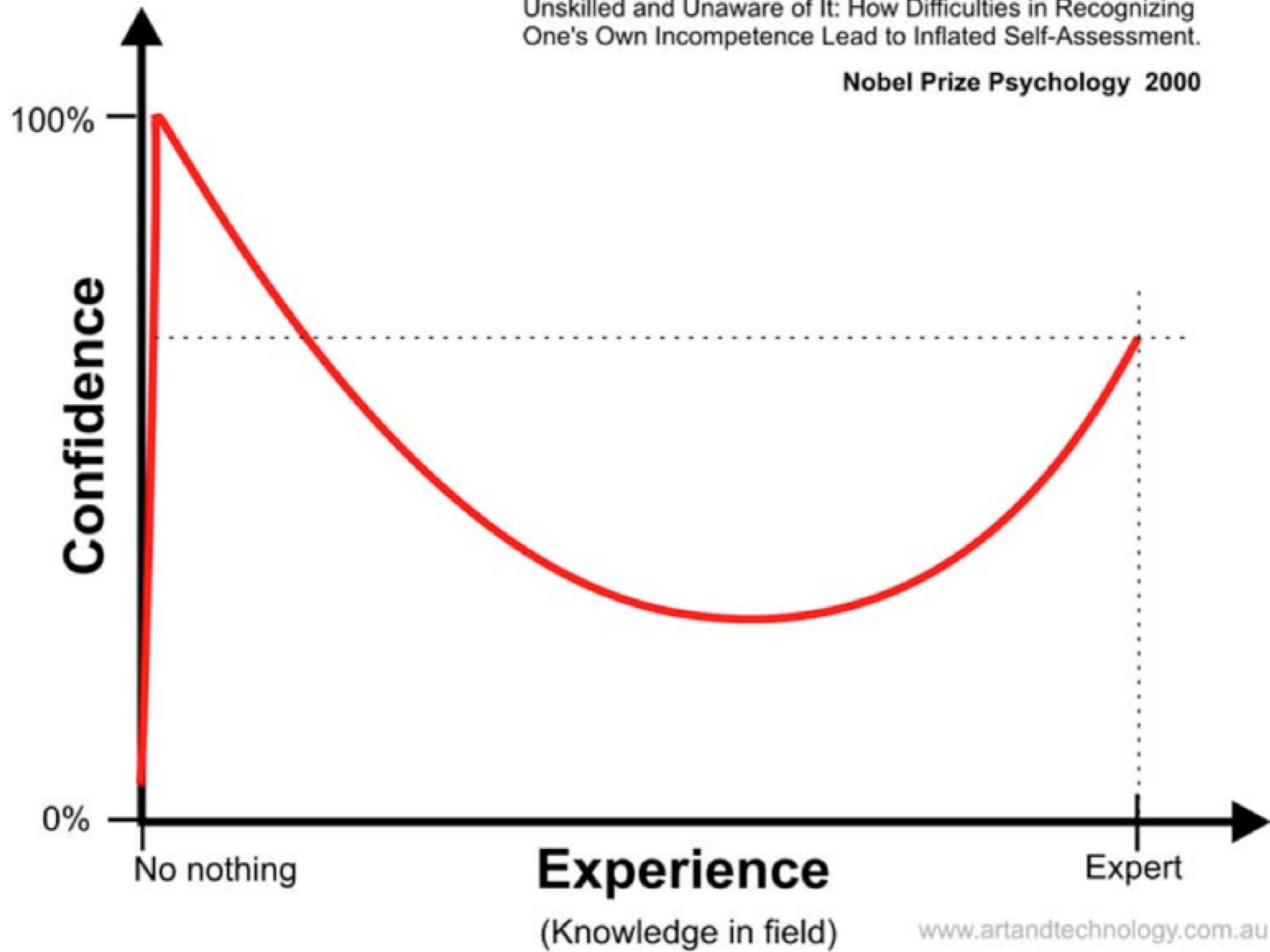
DUNNING - KRUGERŮV EFEKT

- Čím méně toho o nějakém problému víme, tím jsme si obvykle v názorech ne tento problém jistější.
- Míra odbornosti v dané oblasti je největší překážkou sebevědomého nezviklatelného názoru.
- Odborník při konfrontaci s jiným, relevantnějším názorem svůj upraví, ignorant se zatvrdí a neuzná omyl.
- „Ignorance častěji než intelligence plodí sebevědomí.“

Dunning-Kruger Effect

Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessment.

Nobel Prize Psychology 2000

PODLÉHÁME MNOHA KLAMŮM

- Velmi častá jsou různá kognitivní zkreslení, kterým při rozhodování často podléháme.
- Kognitivní zkreslení (cognitive bias) jsou určité tendence (případně chyby) myšlení, díky nimž může docházet k chybným úsudkům a závěrům. Jsou většinou podstatou předsudků a stereotypního myšlení.
- U kognitivního zkreslení je podstatné, že si jej člověk neuvědomuje. Nejde tudíž o záměrnou chybu, ale o výsledek chybného myšlenkového procesu, při němž dotyčný z nějakého vnitřního nevědomého důvodu předpokládá (nebo naopak odmítá) nějaký výsledek a svá pozorování proto interpretuje zaujatě.
- Například konfirmační zkreslení je tendence vyhledávat pouze ty informace, které jsou v souladu s tím, čemu věříme.
- Paměťové zkreslení zase ovlivňuje to, na co a jak snadno si vzpomeneme.
- Na hlavní kognitivní zkreslení, jak je uvádí krimys.cz, se můžete podívat ...

**KRITICKĚ
MYSLĚNÍ &
OBJEKTIVITA**

16 KOGNITIVNÍCH ZKRESLENÍ KAZÍCÍ NAŠE ROZHODOVÁNÍ

1 / KLAM PŘEŽIVŠÍCH

Soustředíme se jen na přeživší vzorky a kvůli tomu mylně vyhodnotíme situaci. Třeba například si myslíme, že být podnikatelem je jednoduché, protože jsme neslyšeli o té drtivé většině lidí, kteří v podnikání neuspěli.

2 / KONFIRMAČNÍ ZKRESLENÍ

Máme tendenci naslouchat pouze informacím, které potvrzují naše předem utvořené názory – je to jeden z mnoha důvodů, proč je například tak těžké vést konverzaci o klimatických změnách.

3 / ILUZE SHLUKOVÁNÍ

Tendence vnímat vzorce v náhodných událostech. Je příčinou různých bludů o hazardu, například přesvědčení, že po řadě červených čísel padlých v ruletě je opětovné padnutí červené méně či více pravděpodobné.

4 / PŠTROSÍ EFEKT

Rozhodnutí ignorovat nebezpečnou či negativní informaci „strčením hlavy do písku“. Výzkumy ukazují, že investoři kontrolují hodnotu svého majetku méně často při špatné situaci na trhu.

5 / HEURISTIKA DOSTUPNOSTI

Lidé přeceňují důležitost informací, které jsou jim dostupné. Někdo může tvrdit, že kouření není nezdravé, protože zná člověka, který se dožil sta let a kouřil tři krabičky denně.

6 / STÁDOVÝ EFEKT

Pravděpodobnost, že člověk přijme nějakou myšlenku, roste s počtem lidí, kteří ji již přijali. Tato forma skupinového myšlení způsobuje, že pracovní porady jsou často neproduktivní.

7 / KOTVENÍ

Lidé se příliš spoléhají na první informaci, kterou slyší. Při vyjednávání ten, kdo učiní první nabídku, výrazně ovlivní představa druhé strany o možnostech, kterými se může vyjednávání ubírat.

8 / STEREOTYPIZACE

Předpoklad, že člověk má nějaké vlastnosti, aniž o něm máme skutečné informace. Toto zkreslení nám umožňuje rychle zaškatulkovat cizí lidi mezi přátele či nepřátele, ale lidé ho nadužívají a zneužívají.

9 / SELEKTIVNÍ VNÍMÁNÍ

Naše očekávání ovlivňují, jak vnímáme svět kolem nás. Například u oblíbeného kandidáta lidé selektivně vnímají politické názory tak, aby byly konzistentní s jejich náhledem na daný problém.

10 / KOGNITIVNÍ SLEPÁ SKVRNA

Neschopnost rozpoznat vliv kognitivních zkreslení na sebe sama je také zkreslením. Lidé si kognitivních zkreslení všimají mnohem více na druhých.

11 / NADMĚRNÁ SEBEDŮVĚRA

Někteří z nás příliš důvěřují svým schopnostem. U některých typů otázek, kde jsou si lidé na 99 % jisti, že odpovědí správně, ve skutečnosti 40 % z nich odpoví špatně.

12 / ZKRESLENÍ VÝSLEDKEM

Hodnocení rozhodnutí podle jeho výsledku namísto podle racionality v době rozhodnutí. Jen proto, že někdo vyhrál balík peněz hraním rulety, neznamená, že hazardování je dobrá volba.

13 / SKLON VŮBEC NERISIKOVAT

Sociologové zjistili, že zbožňujeme jistotu – i když je to kontraproduktivní. Dáváme přednost eliminaci malého rizika před výraznějším snížením rizika velkého.

14 / KONZERVATIVNÍ ZKRESLENÍ

Lidé upřednostňují původní důkazy před novými důkazy a informacemi. Lidé pomalu přijímali fakt, že Země je kulatá, protože si udržovali dřívější povědomí, že planeta je placatá.

15 / EFEKT PODPORY ZVOLENÉHO

Když učiníme nějaké rozhodnutí, máme tendenci ho obhajovat, i když naše volba nebyla správná. Například si myslíme, že nás pes je skvělý, i když jednou za čas někoho pokouše.

16 / SALIENCE

Tendence zaměřovat se na nejjednodušší vybavitelné znaky nějaké osoby či konceptu. Když přemýšlíme nad smrtí, vybaví se nám spíše teroristický útok než autonehoda, která je statisticky mnohem pravděpodobnější.

CHIMÉRA „ZDRAVÉHO ROZUMU“

- Žijeme v období adorace tzv. „zdravého selského rozumu“
- Ohání se jím kdekdo, oblibu našel především ve světě politiky
- Jedná se snad o jakousi výbavu, která se postará o naši orientaci v moderním světě?
- Je to něco, co stačí mít, s čím se rodíme a máme navždy postaráno?
- Kdepak, nic takového

CO SE “ZDRAVÝM ROZUMEM“ ZPRAVIDLA MYSLÍ?

- Je to něco, co "vědí všichni", co je každému přece jasné
- Na co netřeba studovat, zajímat se, co se prostě má samo sebou
- Sedlák zaseje, sklídí. Bylo jaro, bude léto.
- Kdo by tyhle pravdy popíral?
- Můžeme si říci, že se jedná o jakousi naši osobní empirii – náš „příruční balík vědění“, který jsme získali průchodem života

NA SLOŽITĚJŠÍ PROBLÉMY, NA AKTUÁLNÍ
VÝZVY GLOBALIZOVANÉHO SVĚTA, TO
ALE V ŽÁDNÉM PŘÍPADĚ NESTAČÍ

KDY VÁM NESTAČÍ?

- „Zdravým selským rozumem“ nepostihnete nejen teorii relativity, ale ani nezjistíte, že Země není placatá
- Je vám k ničemu při posouzení budoucnosti jaderné energetiky, perspektivnosti nových léků nebo vakcíny, atd.
- Nepomůže ani při posuzování komplikovaných otázek rychle se měnícího světa

PROČ ZDRAVÝ/SELSKÝ ROZUM NYNÍ TAK FRČÍ?

- "Souvisí to s nástupem rétoriky populismu, která vydělává na rozdělování společnosti na moudrý lid a zrádné elity. Elity mají své garanty, experty, zatímco lid se v tomto příběhu opírá o zdravý selský rozum." (Josef Šlerka)
- Kult zdravého rozumu je zároveň projevem nostalgie po starých dobrých jednoduchých časech
- Ale my nežijeme v jednoduchých časech

"V současném světě se stále více vědění stává neviditelným. Například datové modely kolem klimatické změny jsou pro většinu lidí naprosto nepředstavitelné. Svět se stal složitým a takzvaný zdravý rozum je berlička, jak se tvářit, že to tak není." (Josef Šlerka)

KDO TENTO VÝRAZ ZNEUŽÍVÁ?

- Naši populisté (a to nejen mezi politiky), slibují lidem uchránit před všemi změnami současného, stále komplikovanějšího globálního světa, často i tím, že problém prostě popřou
- Bohužel už se “zdravým rozumem” už pracují i lidé mimo politiku a stává se běžným „klackem“ na zastávce vzdělávání a kritického myšlení
- Floskule o zdravém rozumu je metodou, jak představit sebe jako vzor pozitivní racionality vyvěrající z prostého lidu a protivníka jako aktivního zemského škůdce, nebo aspoň někoho, kdo má hlavu prázdnou

POTENCIÁL FRÁZE

O “ZDRAVÉM ROZUMU” JE OBROVSKÝ

- Když budete prodávat svůj názor na cokoli jako projev toho pravého zdravého/selského rozumu, bude to znít sympaticky a důvěryhodně
- Zdravý/selský rozum je univerzálně prodejný
- Kdo by nechtěl patřit do toho hezkého kolektivu zdravého, a tudíž jaksi lepšího lidu?
- Funguje jako alibi všude tam, kde lidem schází schopnost něco skutečně vysvětlit a přiblížit. Je to snazší než v demokracii důležitá snaha vysvětlovat složité problémy, které se na nás valí

ZDRAVÝ ROZUM, NENÍ VE SKUTEČNOSTI ANI "ZDRAVÝ", ANI "ROZUM"

- Mýtus o moudrosti dané lidu jaksi automaticky, od přírody a všem, tak populární v dnešním (nejen) populistickém diskurzu, je nesmyslný
- Zdravý/selský rozum, není ani skutečný rozum. Je založen na pouhé osobní empirii
- Ta stačí na jednoduché operace, ale neposkytuje dostatek informací k tomu, abychom mohli dělat zásadní závěry o čemkoli složitějším

ZDRAVÝ ROZUM, NENÍ VE SKUTEČNOSTI ANI "ZDRAVÝ", ANI "ROZUM"

- Všichni to známe z rozhovorů o tématech, na která má každý názor — o výchově, migraci, klimatické změně a tak dále.
- Často slyšíme "Podle mé zkušenosti...", načež následuje rychlý, razantní, ale často naprosto chybný závěr
- To, co vypadá jako sdílený zdravý rozum, se nakonec ukáže jako kondenzát pouhých pocitů, nebo výsledek víry v to, "co se přece říká"
- To, co se označuje za zdravý rozum, je ve skutečnosti jen směs dílčích omezených poznatků, předsudků a tendencí vnímat jen argumenty, které potvrzují náš vlastní názor, a nikoli to, co ho zpochybňuje

"Země je placatá — vidíte snad vlastníma očima nějakou kouli?!" *(pan Bača v debatě ČR s vědcem Jiřím Grygarem)*

"Jako pan Grygar a další věří, že je Země kulatá, aniž by vyletěli do nějaké výšky a podívali se na nějakou kouli, tak já stejně tak věřím teorii, která je pro mě přijatelnější," *(pan Bača ve stejné debatě)*

PROČ JE TENTO VÝRAZ ČÍM DÁL POPULÁRNĚJŠÍ?

- Umožňuje ignorovat jiné náhledy a ospravedlňovat si vlastní předsudky
- To, co se vydává za univerzální zdravý rozum, jsou ve skutečnosti jen příběhy bublin, uvnitř kterých se lidé vzájemně utvrzují ve svých "pravdách"
- Ty považují za tak přirozené, že není třeba je dokazovat či obhajovat
- Každý, kdo je zpochybňuje, je obratem vyloučen z oblasti zdravého rozumu

SOUČASNÁ SLOŽITÁ DOBA VYŽADUJE
VZDĚLÁVÁNÍ, OVĚŘOVÁNÍ INFORMACÍ,
KRITICKÉ MYŠLENÍ – JEN TAK SE LZE V
AKTUÁLNÍCH PROBLÉMECH ORIENTOVAL.

MYŠLENÍ JE NUTNO SE UČIT, NIKDO SE S
NÍM NERODÍME.

ŽÁDNÉ ZAKLÍNÁNÍ „ZDRAVÝM ROZUMEM“
K POCHOPENÍ SOUČASNOSTI NEVEDE

EMOCE, EMOCE A ZASE EMOCE

EMOCE PORÁŽÍ FAKTA

- On-line prostředí je plné dezinformací
- Většina z nich je postavena na emocích, na vyvolání silných emocí v příjemci
- Silná emoce (např. strach) je dobrým vypínačem kritického myšlení
- Nerozhodujeme se v takové chvíli racionálně, jednáme pudově
- Fakta nemají většinou emocionální náboj – jsou nudná, suchá a proto často nemají v souboji s emocionální dezinformací šanci
- Emocionálně vybuzení lidé mají též větší předpoklad podléhat kognitivním zkreslením

DŮKAZNÍ BŘEMENO

- Dokazovat musí ten, kdo tvrdí, že se něco stalo = nejde dokázat, že něco není
- např. známý příklad Bertranda Russella:
  - Mohu tvrdit, že mezi Zemí a Marsem se pohybuje čajová konvice. A chtít ať mi dokážete, že to tak není. To přece není možné. Dokazovat musí ten, kdo tvrdí, že tam je. Do té doby, lze legitimně tvrdit, že to je nepravděpodobné.

KORELACE NENÍ KAUZALITA

- Jedna ze zásad kritického myšlení
- Jde o to, že i když nějaké dva jevy následují např. po sobě, nebo spolu zdánlivě mohou souviset, vůbec to neznamená, že jeden z druhého vychází, nebo že jeden způsobuje ten druhý
- Korelace znamená jakýkoli vzájemný vztah (i náhodný), ale ne, že na sobě jevy závisejí, a ani náhodou nelze tvrdit, že jedna z nich je příčinou a druhý následkem
- Ještě jednodušeji – když dvě události probíhají současně, neznamená, že jedna z nich zapříčiňuje druhou

MYSLEME KRITICKY

- Nehledejme jen potvrzení, ale i vyvrácení vlastního názoru
- Ověřujte fakta a kvalitu zdrojů informací

POJĎME SI TO SHRNOUIT

ZAPAMATUJTE SI

- Názory nejsou fakta
- S kritickým myšlením se nerodíme
- Kritickému myšlení se musíme učit
- Toto učení prostě „bolí“ a často si během něj musíme přiznat vlastní omyly
- Kolem nás je informační smog = mnoho informačního balastu, který nepotřebujeme a jen nás zahlcuje
- Každý se může tvářit jako novinář a každý může publikovat
- Když někdo hlasitě vykřikuje své názory neznámá tom, že čím víc nahlas řve, tím má větší pravdu
- Pozor na Dunning-Krugerův efekt
- Nepodléhejme kognitivním zkreslením
- Tzv. „zdravý-selský rozum“ často není rozum a k vyhodnocení nových a neznámých nástrah moderního světa je nám úplně k ničemu
- Emoce poráží fakta a proto je manipulátoři tak rádi využívají
- Korelace není kauzalita
- Bez kritického myšlení „informačně zemřeme“